

Предраг Пузовић

ЗВОРНИЧКА ЕПАРХИЈА

Мишљења научника о оснивању Зворничке епархије су различита. Једни кажу да се не зна тачно када је епархија основана, други тврде да је то било за време краља Твртка I, а неки сматрају да се то догодило за време турске владавине у Босни. Већина, ипак, оснивање епархије везује за име српског краља Драгутина. Угарски краљ Ладислав је своје зету краљу Драгутину уступио крајем 1284. године на управу Мачву са Београдом и Соли и Усору у североисточној Босни. То је позната историјска истина. Тим крајевима краљ Драгутин је владао пуне тридесет две године, до смрти 1316. године. Управо то је подручје на коме се данас простире Зворничко-гузланска епархија.

Побожан, одан вери православној, краљ Драгутин је, владајући тим делом Босне, како нам сведочи биограф Данило II, многе јеретике преобразио у веру хришћанску и крстио их. У његово доба подигнути су у тим крајевима многи манастири и цркве. Основана је и посебна епархија, која је била у саставу Српске архиепископије. Познато је и име епископа те епархије — Василије. Године 1293. владика је путовао као краљев изасланик у Млетке са Дубровчанином Витом Бобаљевићем ради склапања брачног уговора између Драгутиновог сина Владислава и Констанце, лепе кћери Михаила Морозинија. Према досадашњим сазнањима, то је први и једини пут да се тадашњи епископ Василије помиње.

Биограф Данило II, описујући крај живота краља Драгутина, пише да је благочестиви владар пред смрт дозвоао себи епископе, игумане и властелу из своје државе, „отачаства“. Епископи који се помињу били су из његове државе Босне.

Учвршћивању православља у Босни допринела је и удаја кћери Драгутинове Јелисавете крајем 1284. године за бана босанског Стефана I Котроманића. Преко тог брака Котроманићи су се повезали са „светородном“ династијом Немањића. На основу немањићког порекла Твртко I крунисао се 1377. године у манастиру Милешеви, на гробу Светог Саве, за краља Србије и Босне.

У XV веку најмање четрдесет година столовали су православни епископи са титулом митрополита у Сребреници. У то доба тим делом Босне владали су српски деспоти. Није познато које је све крајеве обухватала сребреничка митрополија. Претпоставља се да је, осим Сребренице и околине, захватала и друге крајеве западно од Дрине којима су владали српски деспоти. Нажалост, иако су у Сребреници скоро пола века седели митрополити, данас не знамо ниједно име сребреничких митрополита. Први познати помен о митрополитима у Сребреници је из 1415. године, када су Дубровчани упутили писма деспоту Стефану Лазаревићу, митрополиту и сребреничком војводи Богдану. Поуздано се зна да је деспот Стефан Лазаревић у Сребреници одржао сабор на коме су били патријарх, архијереји и властела. На том сабору син кнеза Лазара, сам без мушких потомака, прогласио је свога сестрића Ђурђа Бранковића за наследника.

Није познато до када је постојала митрополија у Сребреници. Вероватно се угасила с доласком Турака. Углавном, она се после 1455. године више не спомиње у изворима, али се сигурно сачувала у свести и сећању народном.

Посебан значај под турском влашћу добио је Зворник. Ту је било седиште санцака и седиште православног епископа. У науци нема јединственог става о томе када је Зворник постао седиште православног епископа. Неки истраживачи сматрају да је Зворник постао седиште православног епископа тек када је довршена организација Зворничког санцака, док је по другима то било одмах по оснивању санцака. Епархија се тада простирала с обе стране Дрине. Почетком XVIII века крајеви са десне стране Дрине припали су Ваљевској и Ужичкој епархији.

Прва, непоуздана, вест о зворничком митрополиту је из 1488. године. Посве поуздане вести о епархији и њеним епископима су из времена митрополита смедеревског Павла. Тај архијереј је од 1528. до 1541. године упорно покушавао да ослободи Пећку патријаршију од наметнуте духовне власти Охридске архиепископије. У том покрету свесрдно је учествовао и епископ зворнички Теофан, кога је митрополит Павле хиротонисао. Охридски сабор одржан 1532. године осудио је рад митрополита Павла и епископа Теофана. У раду сабора учествовао је и епископ Доментијан, кога је за зворничког епископа поставио охридски архиепископ Прохор. Нема доказа да је епископ Доментијан уопште одлазио на Зворничку епархију. Митрополит Павле и његови следбеници нису се нимало обазирали на одлуке сабора из 1532. године. Они су продужили са радом на обнови Пећке патријаршије. На сабору 1541. године митрополит Павле и епископи које је он хиротонисао, Теофан Зворнички, Неофит Лесновски и Пахомије Кратовски, лишени

су чина. Да ли је и колико епископ Теофан после тог сабора остао на епархији — није познато. После њега се до 1561. године не помиње ниједно име зворничких епископа.

Покушај смедеревског митрополита Павла да обнови Пећку патријаршију завршио се, видимо, неуспехом. Оно што њему није пошло за руком, упркос упорном настојању, успело је нешто касније патријарху Макарију Соколовићу у измењеним историјским околностима. Турцима је био потребан мир са Србима, с обзиром на то да је турски фронт пренесен северно од Саве и Дунава, а територија коју су насељавали Срби представљала је кичму европског дела Турске царевине, односно залеђину турског фронта. Са тог подручја ваљало је Турцима снабдевати новоосвојене крајеве на северу. И Срби су били заинтересовани за мир са Турцима, јер су били свесни да се не могу брзо ослободити. У таквим околностима 1557. године обновљена је Пећка патријаршија.

За првог патријарха изабран је Макарије Соколовић (1557–1571; †1574). Духовна власт Патријаршије простирала се на све српске земље, па се тако у њеном саставу нашла и Зворничка епархија, са седиштем у Зворнику.

У то време у састав Зворничке епархије улазили су Соколска нахија, Јадар и Мачва на десној страни Дрине, а на левој нахије, односно кадилуци: Сребреница, Зворник, Бијељина, Соли (Тузла) и Грачаница. Први зворнички митрополит за кога знамо у обновљеној Патријаршији јесте митрополит Павле. Помиње се у записима 1561. и 1576. године. Наследници митрополита Павла су: Георгије, Теодосије 1601. и 1602, Гаврило 1627, Константин 1629, Лука, Венијамин, Исаија, Ананија 1674. и Герасим. Митрополит Герасим је 1690. године са патријархом Арсенијем III прешао у Угарску. Године 1700. учествовао је у хиротонији црногорског митрополита Данила Петровића у Сечују. Касније о њему нема помена у писаним изворима. Колико је још поживео — није познато.

Од Велике сеобе (1690) па до укидања Пећке патријаршије 1766. године не помињу се више зворнички митрополити. Претпоставља се да су у то време Зворничком епархијом администрирали епископи дабробосански, ваљевски и ужичко-арилски. Од дабробосанских помињу се Мелентије Милековић, Гаврило Михаић и Пајсије, а од ужичких Алекеије Андрејевић.

После укидања Пећке патријаршије 1766. године њена територија потпала је под духовну власт Цариградске патријаршије. На епархије Српске Цркве постављани су епископи Грци, познати под именом *фанариоџи*. Зворничка епархија је била шездесета епархија у Цариградској патријаршији и уредно је попуњавана епископима Грцима. О њима су подаци сачувани.

Прве године по укидању Пећке патријаршије, 1767, постављен је за зворничког митрополита Григорије, родом из Атине. Премештен је 1773. године на Кесаријско-кападокијску митрополију. Наследио га је митрополит Герасим 1777. и остао до 1804. године, дакле пуних двадесет седам година. После Герасима за митрополита је постављен Јоаникије Србин, родом из Херцеговине. Он је митрополијом управљао током три бурне и славне године, од 1804. до 1807. Тих година је у Србији буктао устанак под вођством војда Карађорђа. Устанак је изазвао покрете у босанском Подрињу, области која се граничила са Србијом. Устаници из Србије су 1807. године нападали Јању, Бијељину и Зворник. С пролећа исте године ухваћена су у Грачаници и Маглају четири српска изасланика с Карађорђевићим писмима и прогласима у којима су и босански хришћани позивани да се побуне.

Јоаникија Србина наследио је закратко митрополит Евгеније 1807/1808. године.

После Евгенија, 1808. године, на трон зворничких митрополита дошао је Гаврило Хроми, пореклом Бугарин из Сливне, који је управљао епархијом све до 1837. године. За време његове тридесетогодишње управе Зворничком митрополијом, под утицајем устаника из Србије, било је више буна. И поред немира, у његово време обновљени су манастири Тавна и Троноша, саграђена је нова црква у Зворнику и отворене су школе у Зворнику, Локању и Тузли. Територија Зворничке митрополије у то време је смањена. Наиме, Србија је 1830. године под Милошем Обреновићем постала аутономна кнежевина. Граница са Босном успостављена је на Дрини, па је тако Зворничка митрополија изгубила територију која се налазила у Србији.

Гаврила је 1837. наследио Кирил, а Кирила 1848. године митрополит Агатангел, који је управљао до 1858. године.

За време митрополита Агатангела 1852. године седиште епархије пренето је у Доњу Тузлу. Од тада потиче назив Зворничко-тузланска митрополија. У званичним актима Цариградске патријаршије, међутим, она и даље носи име Зворничка, а њен епископ се титулише као архиепископ и митрополит зворнички и егзарх Горње Далмације.

Због великих пореза и бахатог понашања турских власти за време митрополита Агатангела дошло је 1858. године до буне под руководством проте Стевана Аврамовића из Орашја. Буна је осујећена, а освета турских власти била је страшна. Неки учесници буне спасли су се бекством у Аустрију и Србију. Митрополит Агатангел је смењен исте године.

За новог митрополита 1858. године постављен је Мелентије. После три године наследио га је 1861. митрополит Дионисије I. За њега кажу да је

говорио седам језика. Остао је упамћен као одличан беседник, иако је управљао кратко, до 1865. године.

Наследник митрополита Дионисија I, Дионисије II био је два пута на катедри зворничко-тузланских митрополита. Први пут од 1865. до 1868, а други пут од 1872. до 1891. године. За време његове друге управе епархијом букнуо је 1875. године познати Херцеговачки устанак, а потом је почео српско-турски рат. У рат против Турске ушле су Србија и Црна Гора, а 1877. године и Русија.

Рат је завршен Берлинским конгресом 1878. године. Одлуком конгреса дошло је до промене господара у Босни и Херцеговини — уместо Турске долази Аустро-Угарска. Нови господари издали су прокламацију да ће живот, имовина и вера свих становника бити заштићени. Али то је било мртво слово на папиру. У пракси су, како каже један писац, „душевно прерађивали Босну“. Настојали су да измене лик и душу те земље и њених народа. Србе у Босни и Херцеговини посебно је погађала римокатоличка пропаганда којом је руководио надбискуп Штадлер. Чак је и српским епископима нуђено да пређу на унију. Забрањиване су српске школе и употреба ћирилице, настојало се да се богослужбене књиге донете из Русије замене књигама штампаним у Монархији.

Један од циљева окупационих власти у Босни и Херцеговини био је да Српску православну Цркву издвоје испод јурисдикције Цариградске патријаршије и потчине је јурисдикцији Карловачке патријаршије. Пошто им то није пошло за руком, двор је са Цариградском патријаршијом 12/28. марта 1880. године склопио конкордат. По одредбама конкордата владар је именовао митрополите на упражњене столице у Сарајеву, Мостару и Тузли, а могао је и да их разреши по претходној сагласности Цариградске патријаршије. Епископи су били дужни да на богослужењима помињу име цариградског патријарха. Двор се обавезао да исплаћује 58 хиљада гроша годишње Цариградској патријаршији, као и плате епископима у Босни и Херцеговини.

Користећи се одлукама конкордата, а да би се додворила Србима, Аустро-Угарска је почела да замењује грчке епископе Србима. Од све три поменуте катедре најкасније је замењен митрополит у Тузли Дионисије II. Разлози за његову смену нађени су у томе што се он супротстављао потчињавању епархија у Босни и Херцеговини јурисдикцији Карловачке патријаршије и што је забранио да се у његовој епархији употребљавају црквене књиге штапане о трошку Земаљске владе, а без благослова цариградског патријарха. Смењен је 1891. године. После његовог одласка епархијом је администрирао архимандрит манастира Тавне Александар Симић.

Године 1892. за митрополита зворничко-тузланског изабран је Србин Николај Мандић. На епархији је остао четири и по године, када је преме-

штен за дабробосанског митрополита. За њега су савременици говорили да је био такав архијереј каквог Босна никада дотле није имала.

После одласка митрополита Мандића у Сарајево за новог митрополита изабран је 1896. године Григорије Живковић. Он је активно учествовао у доношењу Уредбе о црквенопросветној аутономији у Босни и Херцеговини 1905. године. Посветио је дужну пажњу образовању свештеника, верско-моралном васпитању омладине, подизању нових храмова и парохијских домова. Остао је на катедри до смрти 1909. године.

Митрополит Иларион Радонић устоличен је за митрополита зворничко-тузланског 1910. године, а управљао је до 1921. године. За то време наша земља прошла је кроз страхоте Првог светског рата, које нису мимоишле ни Зворничко-тузланску епархију. Обешено је и убијено пет свештеника, један је полудео, двојица су стављена на тешке муке. О страдању српског народа сведоче спомен-плоче и костурнице широм Зворничко-тузланске епархије. Најупечатљивије о томе говоре две плоче на тузланској Саборној цркви. На левој пише: „Умрли сте за нас, зато живите у нама.“ Следе имена људи из среза Сребреничког и Власеничког који су пресудом аустријског војног суда обешени у Тузли. На десној плочи пише: „Овај гроб ту није рака, већ колевка нових снага.“ Следе имена Срба обешених у Тузли 20. октобра 1914. године пресудом аустријског војног суда.

После Првог светског рата васпостављена је Српска патријаршија, чему су допринеле и српске епархије у Босни и Херцеговини. Митрополит Иларион Радонић је 1921. године по својој жељи премештен на Банатску епархију. То је последњи епископ на Зворничко-тузланској епархији који је носио титулу митрополита, јер су после васпостављања патријаршије само четири епархије имале епископе са титулом митрополита.

Зворничко-тузланска епархија попуњена је тек 1929. године. До тада су епархијом администрирали шабачки, бањалучки и захумско-херцеговачки епископи.

Године 1929. за епископа зворничко-тузланског изабран је Нектарије Круљ, дотадашњи епископ захумско-рашки. Његово управљање епархијом обележила је обнова народног верског живота. Дошао је Други светски рат и нова страдања. Епископ Нектарије је био спреман да са свештенством и народом подели судбину. Међутим, стража Гестапоа га је спровела у Београд, да би као члан Светог архијерејског синода учествовао у његовом раду. У Београду је остао до краја рата и то му је спасло живот. После рата вратио се на епархију. О ономе што је затекао сведочи његов извештај Светом архијерејском синоду. У извештају је наведено четрдесет шест имена страдалих свештеника, набројане су порушене цркве и описано тешко стање у

епархији. На епархији је остао до 1951. године, када је премештен за митрополита у Сарајево. Администрирао је и Зворничко-тузланском епархијом до 1955. године, када је у Тузлу премештен Лонгин Томић, дотадашњи епископ захумско-херцеговачки.

Епископ Лонгин Томић доста је учинио на обнови монашког и свештеничког кадра. Подигнут је приличан број нових цркава, капела и парохијских домова. После смрти епископа Лонгина 1978. године епархијом је администрирао епископ шабачко-ваљевски Јован Велимировић.

Садашњи епископ Василије Качавенда уведен је у трон зворничко-тузланских епископа 1978. године. Василијевим доласком Зворничко-тузланска епархија доживела је прави препород. Нажалост, у последњем рату у Босни и Херцеговини највише је од свих епархија страдала Зворничко-тузланска. Због гранатирања владичанског двора у Тузли владика Василије пренео је седиште у Бијељину. По завршетку рата владика Василије чинио је све што је било у његовој моћи да се обнове порушене и подигну нове светиње. Уз помоћ Божију, свештенства и верујућег народа, доста је обновљено, а подигнути су и нови храмови. И поред силних невоља кроз које је прошла од свог оснивања до недавног рата у Босни, епархија Зворничко-тузланска данас спада међу најсређеније у Српској православној Цркви.

ЛИТЕРАТУРА

- Протосинђел Дионисије, *Зворничко-тузланска српска православна епархија и њени епископи*, Источник 6 (1892) 253–237
- Д. Тешић, Ј. Поповић, *Зворничка епархија и њени митрополити*, Источник 5–6 (1904) 69–72; 7, 98–100; 8, 117–119; 9–10, 130–132; 11–12, 169–172.
- Епископ зворничко-тузлански Лонгин, *Тузла у борби за православље, народности нашу и социјалну правду*, Гласник Српске православне Цркве (1959), 200–202.
- Р. Веселиновић, *Српска православна Црква у Босни и Херцеговини*, in: *Српска православна Црква 1219–1969*, Београд 1969, 319–329.
- М. Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Београд 1985.
- Р. Грујић, *Азбучник Српске православне Цркве*, Београд 1993, 89 (*Зворничка епархија*).
- Епископ Сава, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд–Подгорица–Крагујевац 1996.